

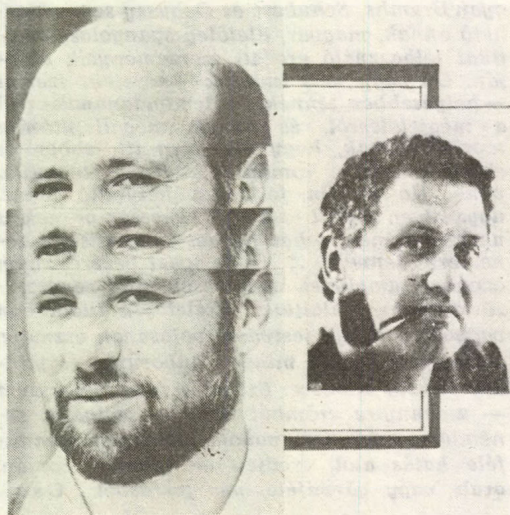
Ösztöneim arra biztatnak, hogy pamfletet írjak Orbán Ottó esszékötetéről, és műveket a kötet címének, a Honnan jön a költő-nek a brutális megválaszolásával fejezzem be. Csakhogy korunkban nem követhetjük szabadon ösztöneink sugallatát, egyrészt mert — tudjuk Freud óta — szublimálnunk kell, másrészt és különösképpen, mert szellemi életünk — enyhén szólva — nem mindig bátorítja a nyílt beszédet. Így ösztönök sugallta ítélkezésünkkel szemben folyvást korrigáló értelmünkhöz kell folyamodnunk (ha van ilyesmi), egyrészt hogy ítéletünket civilizált megfogalmazásokba öltöztessük, másrészt, hogy e megfogalmazások segítségével el is rejtjük, amit megfogalmaztunk.

De vissza Orbánhoz: miért éppen pamfletre ösztönöz a könyve? Talán rosszak a tanulmányai? Ezt semmiképp sem állítanám. Némelyik — például a Lowellról vagy a Dylan Thomásról írott — egészen kiváló. De a többiben is rendkívüli fogékonyság mutatkozik meg bizonyos költői teljesítmények és szemléletmódok iránt. Ezenkívül az egész kötet főlegesen biztos stílusban íródott, cikázó agyműveletek tanúi lehetünk, nem egy mutatványtól nem vonhatom meg kalapleemelőt elismerésemért. Lássunk egy jellegzetes példát: „Ha az ideális költészet léggömb, akkor Pilinszky az égisz érő madzag, és Weöres a gömb, amelyhez nincsen zsinór.” Két költői magatartás szenzációs költői képbe sűrítve — a filológus urak húszoldalas gondos elemzéssel is csak ritka esetben juthatnak el ilyen pontos különbségtélig. A következő mondatban azonban Orbán „szemtelen”-nek minősíti meghatározását, és bennem halk ingerültség támad. Miért szemtelen, amikor pontos? Nyilván azért, mert megsérti a kiválóságainkkal szemben kötelező illemtudást. A mélyen tisztelt nagyság nálunk nem lehet zsinór, se léggömb, magasztosabb képeket kell számukra keresni. Orbán eltért ettől a szokástól, és ez becsületére válik; de rögvést „szemtelen”-nek minősítette ezért magát, tehát ármányosan elnézést kért, és ily módon mégiscsak igazodott az illemszabályokhoz. Másutt idéz egy néven nem nevezett idiótát, egyébként „máris nagynevű művészt”, aki sokkal nagyobb költőnek mondja őt, mint Weörest, és hozzáteszi: „A lék — gondolom halálos riadtsággal — csak bele kell esni. Csak el kell hinni ezt a marhaságot, és többé nincs semmi baj.” A pamfletíró ismét ágaszkodni kezd bennem, alig bírom rendre utasítani. Mitől ez a halálos riadtság, mely másokat bombatámadások, kivégzések alkalmából vagy mondhatatlan szorongások idején ragad torkon? Attól, hogy számára az irodalmi minősítés: élethalál-kérdés. Ráadásul nyilván heves vágy ösztönzi arra, hogy hitelt adjon az efféle hízog vélekedésnek. Na és? Ki nem szeretne nagyobb lenni a legnagyobbaknál? De ha elhinné, akkor valóban „többé nincs semmi baj”? Ezek szerint minden baj onnan fakad, hogy nem magát tartja a legnagyobb költőnek? Ahogy a jelzők terén bocsánatot kér, ha látszólag tiszteletlenül kezeli a szellemi értékek elfogadott hierarchikus rendjét, úgy függ lelki békéje attól, hogy a hierarchia mely fokára álmodhatja magát. Halálos riadalommal csüng figyelme ezeken a fokokon, vitam et sanguinem pro hierarchia nostra.

Orbán Ottó — Ady kifejezésével élve — irodalmi író, sőt: az irodalom, az irodalmi élet írója, és ez sok szellemes és találó eszmefuttatásra is rányomja a bélyegét. Főképp magyar tárgyú vagy környezeti cikkeiről mondható el, hogy csemegék a beavatottak számára, a beavatottságra vágyók számára pedig mérvadó információforrások. Olyan ember publikál itt értő cikket Csoóriról, aki nemcsak a költő pályájának ívét tapasztalta meg, hanem azt is, hogy „különbben tényérnyi lakásában vízöblítéses vécé van”, Csanádi Imre pedig nemcsak kedveli Orbán verseit, hanem még ugatásra méltóan szűkszavú is és így tovább. „Európa elrablása” című önvédelmi célzattal remekelt líraelméleti kalandozásorozatóban irodalmi kiválóságainkat kezdőbetűvel jelöli, mi pedig nagy elégtétellel azonosítjuk őket, áhá, R. az csak Réz Pál lehet, T. az Tókei, N., a költő már csak azért is Nemes Nagy Agnes, mert Orbánt, a költőt

epigonizmussal vagy plagizálásfélességgel vádolja, és ezt a kötetben másutt is megtette már, teljes nevén. A kötet túlnyomó többségét kitevő magyar tárgyú eszmefuttatásokon, emlékezéseken, kor- és körtörténeti dokumentumokon végigvonul ez a bizalmas, családias hang. Több tucatnyi mai művész mellé fel, többnyire Orbánról vélekedve, vele író-olvasó találkozóra utazva, társaságában ülve, rá hatva vagy nem hatva, és ami még különösebb: egyetlenegről sem található rossz szó (legfeljebb N.-ről, az említett okból), vagy kiválóak vagy nincsenek külön minősítve, de a hangnemből ítélve feltehetően szintén nagyszerűek, elvégre nem piszkítunk a saját otthonunkba, családtagjainkról nyilvánosság előtt jót vagy semmit. Ez a szándéktalan, őszinte diplomácia elárul annyit

Pamflet helyett

korunk irodalmi életéről, mint Orbán részleteiben valóban kiváló és információkban gazdag tanulmányai.

Végeletes irodalmisága akkor a legszörnyősebb, amikor a politikai magatartás rébuszaival szembesül. Csoóriról írott tanulmányában a következő szembeállítást kockáztatja meg: „Ő időről időre komoly dorgálások és botrányok hőse volt, míg én megfontolást érdemlő állandósággal csak a csöndes kiszúrások kárvalottja.” Először is: mi támasztal benne, 1979-ben, olyan érzést, hogy vele hatóságilag kiszúrunk? Hiszen írásai kivétel nélkül napvilágot láttak, kötetéből megtudjuk, hogy — nyilván állami támogatással — bejárta Indiát, járt az Egyesült Államokban, különféle díjakat kapott — mi kell még egy írónak ahhoz, hogy ne érezze: ha nyíltan nem is, de legalább titkon elnyomják? Másodsor is: a szembeállítás utáni okfejtésből kitetszik, hogy kezdetben irigyelte a bottól porzó hátú Csoórit, mert „az a kis porfelhő magára vonzza a közfigyelmet: reklám tehát, ha fájdalmas is” — és ez nem önparódia, hanem az irodalmi író legszemélyesebb vallomása. Az önálló kontóra történő politikai felelősségvállalás, melyet Orbán „mindenféle levekben kanál”-ságnak minősít,

az irodalmi hírnév-táblázat alakulása szempontjából értékelendő. Ma már — mint írja — nem irigyli Csoóri „veszélyes szerencsését”. A szerep megsokszorozhatja alakító erejét, de egyben zsarnoki mohósággal kíván mind nagyobb részt a szerepvállaló életéből, még akkor is, ha a szerepvállalás, mint esetünkben is, egy költői alkat természetes kiteljesedéseként, mondhatni, elháríthatatlan okból megy végbe.” Csakhogy: ha a szerep a költői alkat természetes kiteljesedése, akkor a személyiség leglényegét fejezi ki. Ez esetben zsarnoki mohósága nemcsak elháríthatatlan, hanem hasznos is. Szerep nélküli ember nem képzelhető el. A szerep nélküli ember: semmilyen ember. A baj ott kezdődik, ha a szerepet nem az ember belső adottságai és a külvilág valódi követelményei alakítják ki, hanem olyan elvárások, normák, előírások, amelyeket felülről jövő sugallat vagy a megdolgozott közvélemény roppant ereje formál meg. Az irodalmár író is szerepet játszik: a háton táncoló bot elől a fájdalmas belvilágba húzó fogékony magánzó-művész szerepét. Erről az álláspontból valóban elmondható: „Csoórit mindenekelőtt a saját verseiért és verseivel való küzdelem készítette arra, hogy mindenféle levekben kanál legyen”; Orbán ugyanis nem tudja elképzelni, hogy egy költő valamely társadalmi döntését nem versei határozzák meg, hogy tehát a versek és az ilyen döntések ugyanannak a személyiségnek különféle kisugárzásai. Az ő költői szemében költőnél minden a vers folyamánya.

Nem csoda tehát, hogy amikor elválasztja egymástól a költészet és a politika birodalmát, az előbbi ábrándosan felmagasztosított eszményével az utóbbi filiszterien leszűkített fogalmát állítja szembe. Elismeri, hogy mindkettő „a tevékeny világalakítás művészete”, de „Az egyik az igények határtalan, a másik a lehetőségek nagyon is körülhatárolt világán igyekszik igazítani”. Egyrészt: az igények határtalan világán igazítani óhajtó nagy költészet — mert ugyebár csak a nagy költészet jellemezhető így — szintén a lehetőségek nagyon is körülhatárolt világából ágaskodik a csillagok felé; és a talaj, amelyen áll, perdtőn befolyásolja annak a határtalanságnak a minéműségét, amelyen igazítani óhajt. Határtalansága tehát fölöttébb relatív, körülhatárolt, bár maga a költő ezt olykor abszolút határtalansággént éli át. Másrészt: a kisstilű politikusokat jellemzi ugyan, hogy eleve a napi lehetőségek nagyon is körülhatárolt világán óhajtanak változtatni; de a nagy politikusok — valamennyi nagy forradalmár és a virágkorok államférfiai is — az emberiség egyik leghatártalanabb és legmerészebb vágyának: az igazságos társadalom előmozdításának érdekében munkálkodnak. Nem tisztességes az összehasonlítás, ha a legnagyobb költők normáit a legáltalánosabb politikusok iparkodó szatócgyakorlatával állítjuk szembe. Orbán, az irodalmi író ezt teszi, és nem is tehet mást.

Egyetlenegy olyan személyes érdekű témakört találtam az esszégyűjteményben, ahol háttérbe szorult ez a sűrített irodalmiság. Ahányszor Orbán 44–45-ös élményeit taglalja, a hátborzongató, fojtogató életanyag önálló életre kel, az irodalmi szempontok helyett ilyenkor egy súlyosan sértült ember titkai tárulnak elénk. Nem vitás: az e korban szerzett, életfogytiglanig tartó neurózis avatta Orbánt íróvá. Engem — egyebek közt — arról győzött meg a könyve, hogy neurózisa érdekesebb, íróilag is, mint írósa. Nem érdekel, hogy X. és Y. élő vagy halott klasszikusok miként nyilatkoznak a költészetéről, és az sem izgat — legfeljebb bosszant —, hogy miként pottyán a határtalanság egéből a körülhatárolt, pragmatikusan ügyeskedő érvelés pusztaságába, ha védeni vagy mentegetni óhajta önmagát, körülményeit vagy kompromisszumait, amelyekbe jó lélekkel igyekszik beletörődni. Ezzel szemben őszintén izgat, amit a költészetéről és más költőkről tud, és még inkább az, amit a saját sebeitől, irodalmi rangsorokba nem sorolható életéről és gondolatairól árul el. Ha netán egyszer ezek is akadálytalanul szökkenhetnek a magasba, méltóbb terepet kínálnak majd a szerző elsősorú esszéista hegymászó-fel-szerelésének.

EÖRSI ISTVÁN